

fûse'yi elinde tutmaya devam etti. Babası Ahmed b. Tolun'a isyan ederek ordusuyla birlikte bölgeye kaçan Abbas b. Ahmed b. Tolun, 267'de (881) Trablusgarp'ı kuşattığında yardıma çağrılan Nefûse gelip şehri işgalden kurtardı. 283'te (896) Ağlebî Hükümdarı II. İbrâhîm b. Ahmed, Tunus'tan Mısır üzerine yaptığı sefer sırasında Cebelinfûse bölgesinde Nefûse'nin direnişiyile karşılaştı. Nefûse bu direniş sırasında da büyük kayıplar verdi ve kabileden binlerce kişi esir düştü.

Nefûse, bölgede Ağlebîler ve Rüstemîler'in yerini alan Fâtımîler'e karşı da bir süre direndi; ancak 311'de (923) boyun eğmek zorunda kaldı. Kabile, 332-336 (943-947) yılları arasında İbâzî lideri Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin Fâtımîler'e karşı çıkardığı isyana katıldı. Libya'nın batısında ve Mağrib'de birçok şehri ele geçiren Berberî kabileleri, liderleri Ebû Yezîd'in ölümünün ardından tekrar Fâtımî yönetimine girdiler. Vehbiyye inancına bağlı Cebelinfûse halkı ise Ebû Zekeriyâ el-İrcânî'nin kurduğu imâmete tâbi oldu ve VIII. (XIV.) yüzyıla kadar yarı-bağımsız yaşamaya devam etti. Kabilenin yaşadığı bölge V. (XI.) yüzyılda Sanhâce Berberîleri'nden Zîrîler'in hâkimiyetine girdi. Fâtımîler'in, Abbâsîler'e tâbi olan Zîrîler'i cezalandırmak amacıyla Benî Hilâl ve Benî Süleym gibi Bedevî-Arap kabilelerini bölgeye yerleştirdikleri dönemde aralarında Nefûse'nin de bulunduğu Berberî kabilelerinin yurtları işgal edildi. Sahil bölgelerindeki alanları daralan Nefûseliler bu sırada ana merkezleri olan Cebelinfûse'ye göç ettiler.

Kabile, VI. (XII.) yüzyılın ortalarında bir süre direndikten sonra Muvahhidî hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. 584'te (1188) başlayıp yaklaşık yarım asır süren Benî Gâniye isyanı sırasında büyük kayıplar verdi. 603'te (1206) Muvahhidî orduları Cebelinfûse'yi tahrip etmeye başladı. Bunu daha geniş saldırılar takip etti. Bölge, 624'te (1227) Yahyâ b. İshak b. Gâniye kumandasında bir ordu tarafından tekrar tahrip edildi.

XIII-XVI. yüzyıllarda bölgeyi elinde tutan Hafsîler'in zayıfladıkları veya dış mücadelelerle uğraştıkları dönemlerde Cebelinfûse halkı özerk yönetimlerini devam ettirmeyi başardı. Kabile, Osmanlılar devrinde de aynı durumunu korudu. Kabile mensuplarının özellikle XIX. yüzyılda Şeyh Cum'a b. Halîfe yönetiminde çıkardıkları isyan bu statülerini koruma çabasının bir sonucudur. Hafsîler ve Osmanlılar döneminde diğer İbâzî-Berberî kabileleri Sün-

nîliği kabul ederek Araplaşırken Nefûse İbâzîliği terketmemiş ve Berberî karakterini korumuştur. Kabile 1911 yılında İtalya'nın Libya'ya müdahalesinin ardından İtalyanlar'dan bağımsızlığını elde etmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Libya 1961'de bağımsızlığını kazanınca Nefûse'nin yaşadığı bölgeler de merkezî yönetime bağlanmıştır.

Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094) kendi döneminde Cebelinfûse'de 300 köy bulunduğunu, savaşçıların sayısının 16.000 olduğunu ifade eder. Bu sayıya çocuklar, kadınlar ve yaşlılar eklendiğinde o dönemde kabilenin nüfusunun 80.000 civarına ulaştığı tahmin edilebilir. Günümüzde nüfusunun 200.000'in üzerinde olduğu tahmin edilen kabile daha çok Cebelinfûse'de ulaşılması güç köylerde yaşamaktadır.

Kabile meşveretle yönetilir, yönetimin en üst kademesinde imam yer alırdı. İmamlar merkezî idareye karşı kabilenin temsilcisi konumundaydı. V. (XI.) yüzyılın başlarında Şeyh Muhammed b. Bekir el-Fersetâi en-Nefûsî her köy veya şehrin temsil edildiği Azzâbe Meclisi, kan bağıyla birbirine bağlı bulunan ailelerin temsil edildiği aşiret meclisi ve bir güvenlik biriminden meydana gelen danışma kurulları oluşturmuştur.

Vefeyât kitaplarında Nefûsî nisbesiyle anılan birçok âlim bulunmaktadır. Kelâm âlimi Mehdî en-Nefûsî, İbâzî âlimi ve şair Ebû Sehl b. Meymûn, tarihçi Ebû'r-Rebî Selmân el-Vesyânî ile Rüstemîler'in tarihine dair *el-Ezhârû'r-riyâziyye fi e'immeti ve'l-mülûkî'l-İbâziyye* adlı bir eser yazan devlet adamı, tarihçi ve yazar Süleyman Paşa el-Bârûnî (ö. 1940) bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu İfrîkiyye ve'l-Endelüs*, Cezayir 1948, s. 34, 142; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 71-72; Bekrî, *el-Mesâlik*, I, 328; II, 655-656, 665-666, 705, 849; Şerif el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâk*, Beyrut 1409/1989, I, 222, 299; *el-İstibşâr fi 'acâ'ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 144-145; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 296-297; Dercîni, *Tabakâtü'l-meşâyiğ bi'l-Mağrib* (nşr. İbrâhîm Tallây), Kosantine 1975, I, 47-49, 78-79; II, 313; Ticânî, *Rihletü't-Ticânî* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Tunus 1377/1958, s. 113, 185, 356; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, Beyrut 1955, s. 248, 257; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 110-115, 223-230, 281-286, 290; Hasan el-Vezânî, *Description de l'Afrique* (ed. Ch. Schefer), Paris 1896, III, 195; C. Motylinski, *Le Djebel Nefousa*, Paris 1898; H. R. Idris, *La Berbérie orientale sous les zirides X^e-XII^e siècles*, Paris 1962, s. 636, 751; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye fi mevki'l-târîh*, Beyrut 1966, s. 48, 60-62, 156-160, 163-170, 211, 215; a.mlf.,

el-İbâziyye fi'l-Cezâ'ir, Kahire 1399/1979, s. 58-67, 252-260, 276, 395, 409, 418-419, 547-563, ayrıca bk. İndeks; İvaz M. Halîfât, *Neş'etü'l-hareketi'l-İbâziyye*, Amman 1978, s. 133-168; Süleyman el-Bârûnî, *el-Ezhârû'r-riyâziyye*, Tunus 1986, tür.yer.; F. Béguinot, "Nefûse", *IA*, IX, 185-188; a.mlf., "al-Nafûsa", *EL²* (İng.), VII, 892-894.



İBRÂHİM HAREKÂT

NEFÛSİ

(النفوسى)

Ebû Sehl b. Meymûn
b. Abdülvehhâb el-Fârisî en-Nefûsî
(ö. 300/912-13 [?])

İbâzî âlimi ve şairi.

Hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda Rüstemîler'in ikinci imamı Abdülvehhâb b. Abdurrahman'ın oğlu Meymûn'un oğullarından biri olduğu zikredilir. Annesi de Rüstemî ailesindedir. Fârisî nisbesiyle meşhur olması, Rüstemî hânedanının ilk kurucusu Abdurrahman b. Rüstem'in İran asıllı oluşundan kaynaklanmaktadır. Nefûseli olduğu ve ilmî şöretini bu bölgede kazandığı için Nefûsî nisbesiyle tanınmıştır (Şemmâhî, I, 244).

Tâher'te yaşayan, Arapça ve Berberîce bilgisi, dinî ilimlere vukufu ve kemaliyle şöret kazanan Nefûsî bu şehrin tanınmasına yardımcı olan kişilerden biri kabul edilmektedir. Tahsili esnasında bölge halkının konuştuğu Berberîce'yi de öğrenmişti. Bu sebeple III. (IX.) yüzyılın ilk yarısına kadar Rüstemî imamı Ebû Saîd el-Eflah ve daha sonra imam olan Ebû Hâtim Yûsuf b. Muhammed'in hizmetinde çalıştı. O dönemde Arapça konuşan Tâher Rüstemî imamlarının yerli halkla anlaşabilmek için tercümana ihtiyaçları vardı. Nefûsî'nin bu amaçla tercüme işlerinde istihdam edildiği bilinmektedir (a.g.e., a.y.). İbâzî Rüstemî Devleti, 296 (909) yılında İsmâîlî imamı Ubeydullah el-Mehdî el-Fâtımî adına Kuzey Afrika'da faaliyet gösteren İsmâîlî dâisi Ebû Abdullah eş-Şîî tarafından ortadan kaldırıldığı sırada Nefûsî, Tunus sınırındaki Mersalharez veya daha güçlü bir rivayete göre Cezayir sahili üzerindeki Mersaddecâc'a (burası için bk. Bekrî, s. 64-65, 82) gidip yerleşti ve hayatının son yıllarını burada geçirdi (Dercîni, II, 352). Şemmâhî, Nefûsî'nin Mersaddecâc'da vefat ettiğini ve kabrinin ziyaretgâh olduğunu belirtmesine rağmen ölüm tarihine dair kesin bilgi vermemektedir.

Nefûsî'nin din ve tarihle ilgili şiiirlerini, İbâziyye fırkasının tarihini, inanç esaslarını, ayrıca vaaz ve nasihatlerini ihtiva eden

NEFÛSİ

Berberî dilinde yazılmış bir divanından bahsedilmekteyse de bu eser günümüze ulaşmamıştır. Şemmâhî, Nefûsî'nin Mersadecâc'da bulunduğu sırada yanına gelen Saîd adlı bir kişiye Ehl-i da'vet'in (İbâzîler) durumunu sorduğunu, büyük ihtimalle ondan aldığı cevap üzerine vaaz, nasihat ve uyarılarını ihtiva eden Berberîce on iki eser yazdığını belirtir (*Kitâbü's-Siyer*, I, 244) Bunların altısını Nükkârî İbâzîleri'nin kacırdığı, kalan kitaplarını ise korumak amacıyla elbisesinin iç kısmına soktuğu ve bunları başını koynuna doğru eğmek suretiyle okuduğu nakledilmektedir. Bu kitapların da Benîdercin Kalesi'nin düşmesi üzerine diğer eserlerle birlikte yandığı, daha sonra kendisine nisbet edilen çalışmaların ise ondan duyulup kayda geçirilenler olduğu belirtilmektedir (a.g.e., I, 244-245). F. Béguinot, Kuzey Afrika'nın millî diliyle dinî risâleler, vekâyi'nâmeler, şiir ve biyografiler yazmış olan İbâzî müellifleri içinde seçkin bir yeri bulunan Nefûsî'nin Mizâb, Cerbe ve Nefûse bölgelerinde yapılacak araştırmalar neticesinde eserlerinden bir kısmının bulunabileceğini kaydetmektedir (*EP²* [İng.], VII, 895).

BİBLİYOGRAFYA :

Bekrî, *el-Muğrib*, s. 64-65, 82; Dercinî, *Taba-kâtü'l-meşâyih bi'l-Mağrib* (nşr. İbrâhim Tallây), Cezayir 1974, II, 351-352; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Ahmed b. Suûd es-Seyâbî), Maskat 1407/1987, I, 244-245; A. de C. Motylinski, *Les livres de la secte abadhte*, Algiers 1885, s. 31; Süleyman el-Bârûnî, *el-Ezhârü'r-riyâziyye*, Kahire 1906-1907, s. 68-69; H. Basset, *Essai sur la littérature des Berbères*, Algiers 1920, s. 28, 64-67, 69-72; F. Béguinot, "al-Nafûsî", *EP²* (İng.), VII, 895.



MUSTAFA ÖZ

NEFZÂVE

(نفزوة)

Bir Berberî kabilesi.

İbn Haldun tarafından Nefzâv b. Luvâ el-Ekber'e dayandırılan Nefzâve, Levâte ile aynı atadan gelen büyük bir kabiledir ve Berberîler'in iki önemli kolundan Butr'a (diğeri Berânîs) mensuptur. Kaynaklarda bütün Berberî kabileleri gibi asıllarının Arap olduğu ve Filistin'den göç ederek Kuzey Afrika'ya yerleştikleri ifade edilmektedir. Nefzâve'nin Verfecûme, Gassâse, Mer-nise, Sûmâte, Versif, Velhâsa ve Zehîle gibi pek çok kola ayrılmış büyük bir kabile olduğunu göstermektedir. Kabile, ana yerleşim merkezleri Tunus'un güneyinde yer alan Şattülcerîd gölünün doğusundan Kay-vevan'ın güneyine doğru uzanan Cerîd böl-

gesindeki Kafsa, Kâbis, Kebîlî ve Dûz gibi şehirler olmakla birlikte Orta Mağrib (Cezayir) ve Mağrib-i Aksâ'da (Fas) dağılmış durumdadır. Eski devirlerde Nefzâve'nin büyük bir kısmının sahil bölgesinde bağımsız bir şekilde yaşadığı, fakat sadece Cerîd bölgesindeki kısmının nüfus yoğunluğunun yüksek olması sebebiyle siyasi sahada ön plana çıktığı bilinmektedir.

Kuzey Afrika'daki İslâm fetihleriyle birlikte Nefzâve de zaman içerisinde müslüman olmuştur. Bölgede etrafına Berberî kabilelerini toplayarak isyan eden Kâhine'nin, İfrîkiye Valisi Hassân b. Nu'mân el-Gassânî tarafından yenilmesinin ardından (79/698) müslümanların ele geçirdiği şehirler arasında Nefzâve adında bir şehir de rastlanmaktadır. Bu savaşın ardından İslâm'a girdiği anlaşılan kabile, II. (VIII.) yüzyılda bölgeye yayılan Hâricîliğin Sufriyye koluna intisap etti. 140 (757) yılında isyancı Arap liderlerinden Abdülvâris b. Hasîb'in kendilerine sığınmasının ardından Nefzâve mensupları Abbâsîler'e karşı ayaklanarak Kayvevan'ı ele geçirdilerse de daha sonra Abdurrahman b. Rüstem idaresindeki İbâzîler tarafından oradan çıkarıldılar. Bu sırada Sufriyye terkedip Hâricîliğin diğer kollarından İbâziyye'ye giren Nefzâve, öteki İbâzî kabilelerle birlikte bölgedeki Abbâsî yönetimine karşı mücadele verdi ve Ebû Hâtîm el-Melzûzî el-İbâzî'nin kumandasında İbâzî-Berberî kabilelerinin 151 (768) yılında başlattıkları isyana katıldı. Ancak Ebû Hâtîm, Trablusgarp'ta yapılan savaşta Abbâsî Valisi Yezîd b. Hâtîm el-Ezdî'ye yenilerek öldürülürken âsi kabileler de büyük kayıplar verdiler (155/772). Ebû Hâtîm'in öldürülmesinin ardından Nefzâve'nin bir kısmının Tâhert'te İbâzîler'i etrafına toplayan Abdurrahman b. Rüstem'in hizmetine girdiği anlaşılmaktadır. Nefzâve kabilesinden Nusayr b. Sâlih el-İbâzî 171'de (787) burada isyan etmiş ve yenilerek pek çok zayıat vermiştir.

Nefzâve fırsat buldukça merkezî otoriteye baş kaldırmış veya bölgedeki vali ve âmillerin kendi kabilesinden olmasını istemiştir. V. (XI.) yüzyılda Zenâte isyanı sırasında Nefzâve'nin yaşadığı bölgeler tahrip edilmiş ve bu yıllardan itibaren kabile, topraklarına yerleşen bedevî Arap kabilelerinin içinde erimeye başlamıştır. Zira bu dönemden sonra kaynaklarda Nefzâve adından daha az bahsedildiği görülür. Cerîd bölgesi, VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Muvahhidler'e karşı Murâbitî hâkimiyetini tekrar kurmaya çalışan Benî Gâniye'nin isyan merkezlerinden birini oluşturmuştur. Aynı yüzyılın son çeyreğinde Ali

b. Gâniye bölgeyi hâkimiyeti altına alarak Muvahhidler'e karşı yaptığı harekâtı buradan başlatmış ve bu isyan sırasında Nefzâve'nin yaşadığı topraklar saldırılara mâruz kalmıştır. Hafsîler döneminde pek çok defa isyan eden kabilenin bu tutumunda merkezî yönetimler tarafından gönderilen vali ve âmillerin onlara karşı tutumu belirleyici rol oynamıştır. Merkezî yönetimden başka diğer kabilelerle de çatışması Nefzâve'nin iktisadî ve içtimâî durumunu etkilemiştir. VIII. (XIV.) yüzyılda kabile kendi topraklarında azınlık durumuna düşerek eski siyasi önemini kaybetmişti. İbn Haldûn, bu bölgede Arap kabileleriyle Nefzâve ve zimmî hristiyanların oturduğunu, XVI. yüzyılda da Hasan el-Vezzân (Afrikalı Leon) Nefzâve'nin burada üç büyük grup halinde yaşadığını söylemektedir. Bunlar kendilerini diğer kabilerden korumak için şehirlerinin etrafını surlarla çevirmişlerdi. XIX. yüzyıla gelindiğinde Şattülcerîd'de İbâzîliğin tamamen kaybolduğu bilinmekte, dolayısıyla bu kabilenin Sünnileşerek Araplaştığı anlaşılmaktadır. Günümüzde kendilerini Arap olarak nitelendiren ve sadece Arapça konuşan Nefzâveliler, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren bölgede artezyen kuyularının açılmasıyla tamamen yerleşik hayata geçmiş ve hurma üretimi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Ortaçağ İslâm coğrafyacıları bu kabile mensuplarının Cerîd bölgesinin dışında Kostantine ve Trablusgarp yakınlarındaki Câdû şehrinde bulduklarını yazmaktadır. Cerîd bölgesinde ise Nefzâve'ye ait günümüze ulaşmayan şehirler kaydedilmiştir. Meselâ Kafsa ile Kâbis arasında etrafı surlarla çevrili, altı kapılı, içerisinde cami, çarşı, hamam ve su kanallarının bulunduğu Nefzâve şehrinde bahsedilmektedir. Bunun dışında Nefzâve kabilesinin yaşadığı şehirler arasında Sûbeytla, Sûmâte ve Turde bulunmaktadır. Nefzâve'nin önemli merkezlerinden Turre şehri 602'de (1205) Benî Gâniye isyanı sırasında Yahyâ b. Gâniye tarafından tahrip edilmiştir.

Nefzâve kabilesine mensup dikkate değer kişiler arasında Endülüslü fakih ve edip Münzir b. Saîd el-Bellûtî, mutasavvıf Ebû Ya'kûb el-Berâdisî, Abdullah b. Muhammed el-Kâtîb, kelâmcı ve felsefeci Ebû Ya'kûb Yûsuf et-Turrî ile şair ve hattat Ebû Bekir b. Feth el-Gumârî en-Nefzâvî sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu İfrîkiyye ve'l-Endelüs*, Cezayir 1948, s. 42, 138; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 93-94; *el-İstibşâr fi 'aca'ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985,